

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2011

Čo s centrálnymi bankami?

„Po viac ako 2000 rokov obnášalo výsadné právo vlády emitovať peniaze v praxi len razbu mincí zo zlata, striebra alebo medi. Práve v tomto období začal byť vládny monopol akceptovaný bez akýchkoľvek námietok ako základný atribút suverenity- obdarený všetkým mystériom, ktoré vyvolávala posvätná moc vládcov.“ (Hayek, 1999, s.35)

Ako vôbec peniaze vznikli? Pôvodne ľudia nepotrebovali peniaze. Jednotlivé statky si vymieňali priamo, mäso za pšenicu, kože za ryby,... Ponúkali statky ktorých mali navyše a preto nemali pre nich takú vysokú cenu. Lovec mal koží nadostač, pre život ich potreboval len zopár. Môže ich vymeniť za obilie, ktoré má preňho väčšiu cenu ako kože. Na tejto výmene získa aj lovec aj zberač. Vymieňali statky, ktoré pre nich mali menšiu hodnotu, za statky s pre nich väčšou subjektívnou hodnotou. Preto hovoríme, že trh je činnosť s pozitívnym súčtom a nie ako predpokladali Marx alebo Aristoteles, ktorí tvrdili, že trh je činnosť s nulovým súčtom. Výmenný obchod má však 2 problémy: *nedeliteľnosť* a *neexistenciu zhody potrieb* (Rothbard, 2001, s.28) Riešením bola nepriama zmena, kde nekupoval priamo statky, ktoré potreboval, ale iné statky, ktoré predá a tak získa statky, ktoré chce. Postupne, trhovou selekciou, sa statkom vhodným k nepriamej výmene stali kovy, zlato a striebro, ako najobchodovateľnejšie komodity. Tieto kovy sú vhodným platidlom z niekoľkých dôvodov. Sú ľahko deliteľné, nedajú sa sfaľšovať, ťažko sa získavajú. Najskôr ľudia platili fyzickým zlatom, mincami alebo prútmi vyrazenými u zlatníka. Pri veľkých transakciách dochádzalo k problémom s presunmi. Tieto boli časovo a finančne náročné a často predmetom záujmu rôznych lúpežných skupín. Jednoduchým riešením bolo uložiť zlato u zlatníka a ten vystavil potvrdenie o uložení. Následne obchodník mohol kupovať statky touto potvrdenkou. Zlatníci neskôr zistili, že v ten istý čas si neprišli všetci ľudia vybrať zlato a tak začali vydávať viac potvrdeniek ako mali fyzického zlata. Tu začíname hovoriť o bankovníctve čiastočných rezerv. Zlatníci sa vystavovali tzv. runom na banky, kde keď ľudia začali vyberať zlato, zlatníci nemali dost' zlata na pokrytie všetkých potvrdeniek a tak začali niektoré banky krachovať. Po takejto kríze vznikol v roku 1913 FED (federal reserve system) čo je centrálna banka USA. Úlohou FED-u a centrálnych bánk všeobecne boli okrem iného kontrolovať peňažnú bázu a cez ňu ponuku peňazí, kontrolu komerčných bánk, stabilitu a rast ekonomiky, stabilitu kúpnej sily peňazí, zamestnanosť a obchodovanie s cudzími centrálnymi bankami. Kritici slobody týmto krokom získali nástroj na kontrolovanie a ovládanie trhu a ľudí. Avšak miešanie sa vlády do ekonomiky a trhu ako takého začalo oveľa skôr. V peniazoch našli vtedy ešte králi zdroj príjmov, keďže králi a vlády ako také nezískavajú svoje príjmy vytváraním hodnôt a platbami za poskytované služby. Jednotlivci získavajú bohatstvo vytváraním hodnôt a obchodovaním. Vlády získavajú peniaze na nákup statkov vyvlastnením statkov od ľudí, väčšinou bez ich súhlasu. Tento proces sa volá zdanenie. Druhý spôsob je ten, že vlády si jednoducho začali vytvárať peniaze koľko chceli. Začali faľšovať peniaze. To však viedlo k inflácii. Ako hovorí Rothbard:

„Faľšovanie peňazí je zjavne len iným pomenovaním inflácie- obe aktivity vytvárajú nové peniaze...inflácia je mocným a rafinovaným nástrojom k tomu, aby vláda získala zdroje od verejnosti. Jedná sa o bezbolestnú a navyše nebezpečnú formu zdanenia.“ (Rothbard, 2001, s. 61).

Inflácia spôsobuje veľké škody v ekonomike. „Falošné“ peniaze nie sú reálny kapitál, v konečnom dôsledku len prerozdeľujú bohatstvo smerom k faľšovateľom od ľudí podstatne ekonomicky vzdialených od faľšovateľov. „*Ľudia, ktorí sa dostanú k novým peniazom ako prví, získajú najviac. Všetko sa deje na úkor ľudí, ku ktorým sa tieto peniaze dostanú nakoniec.*“ (Rothbard, 2001, s.62) Taktiež má inflácia veľké dôsledky na ekonomickú kalkuláciu, keďže ceny nie sú určované trhom, ale infláciou a falošnými peniazmi. Za ďalšie

nebezpečenstvo inflácie je hyperinflácia, ktorá je spôsobená nekontrolovateľným púšťaním peňazí do obehu. Pri tomto jave ceny tovarov zvyšujú o niekoľko desiatok, stoviek, ba až miliónov percent. Vtedy už ľudia prechádzajú späť k barterovému obchodovaniu. Vytváranie peňazí z ničoho je z pohľadu rakúskej ekonomickej školy hlavnou príčinou hospodárskych cyklov. Stručne to Rothbard vysvetľuje takto:

*„Bankový systém pod záštitou štátu vytvorí nové peniaze a požičia ich podnikateľom. Pre podnikateľov majú nové prostriedky podobu skutočných investícií, ale tieto prostriedky nepochádzajú z dobrovoľných úspor ako investície generované na slobodnom trhu. Nové peniaze sú podnikateľmi investované do rôznych projektov a vyplácané za prácu robotníkom a za ostatné výrobné faktory v podobe vyšších miezd a cien. Nové peniaze začínajú presakovať do zbytku ekonomiky a ľudia obnovujú svoj starý pomer spotreby k úsporám...Keď sa nové peniaze dostanú do rúk verejnosti, dôjde k obnoveniu pomeru spotreby k úsporám a ukáže sa, že nové investície sú teraz nehospodárne. Odstraňovanie týchto nehospodárnych investícií vzniknutých v dôsledku zdanlivej prosperity vyvolanej infláciou predstavuje v hospodárskom cykle fázu **depresie**. (Rothbard, 2001, s.65- viac v Rothbard, M: *America's Great Depression*, D. van Nostrand Co., 1963, časť 1).*

Na to aby vláda mohla využívať tieto prostriedky musela podniknúť niektoré kroky, aby ľudia používali tieto peniaze. Prvým krokom bolo uzákonenie tzv. mincového monopolu, kde vláda sama razila mince pomocou svojej mincovne, alebo určila niektorú súkromnú mincovňu, aby razila tieto mince. Keď mala vláda pod kontrolou obeh peňazí, začala pridávať do mincí menejcenné kovy, tým mohla vyraziť viac mincí. Ďalším krokom boli zákony o zákonom platidle, kde ľudia mohli používať len zákonom povolené platidlá. Posledným krokom bolo ustanovenie tzv. centrálnej banky, nástroja monetárnej politiky, pomocou ktorej teraz vláda ovláda všetky základné finančné nástroje.

Ekonomické a morálne dopady centrálnej banky na ekonomiku a ľudí

The free-lunch myth- mýtus, že vlády dokážu miňať peniaze na úkor nikoho. Jednou z jej častí je tvorenie peňazí z ničoho. No, oficiálne je to pomocou rozšírenia súvah centrálnych bánk. Ako sa to prejavuje? Centrálna banka rozšíri svoju súvahu, za nové peniaze nakupujú štátne dlhopisy. Vláda následne nakupuje statky za tieto peniaze statky od obchodníkov. Týmto krokmi „podporuje“ agregátny dopyt, zvyšuje „zamestnanosť“. Väčšinou sú to investície do stavebného priemyslu a na verejné práce. Nikto sa ale nepýta, či naozaj potrebujeme tie nové mosty, tunely, cesty, obytné štvrte. Ako je vysvetlené vyššie, tieto nové peniaze nevytvárajú nové bohatstvo, ale hlavne prerozdeľujú už existujúce bohatstvo smerom od ľudí, čo sa k týmto peniazom dostali ako poslední k ľuďom ktorí sa k nim dostali ako prví. Najviac na infláciu doplácajú ľudia zo strednej a nižšej vrstvy ktorí majú svoje úspory uložené v týchto inflačných peniazoch, ľudia zarábajúci pevné mzdy. Zákon síce garantuje ich nominálnu hodnotu, ale nie reálnu. Získavajú naopak dlžníci, keďže inflácia znehodnocuje reálnu výšku dlhu. Inflácia je veľmi často považovaná za veľmi nebezpečnú formu zdanenia. Ľudia si často neuvedomujú, že vlády pomocou inflácie prerozdeľujú bohatstvo krajiny.

Inflácia však má aj ďalšie nebezpečné dôsledky. Narušuje základ ekonomiky a to ekonomickú tvorbu cien, kalkuláciu. Keďže ceny nerastú prirodzenou, trhovou cestou je veľmi ťažké podnikateľom predpovedať blízke zmeny v cenách tovarov a služieb.

Od vzniku centrálnych bánk sa vlády a bankári pokúšajú zviazať celý monetárny systém do podoby, kde by všetko fungovalo podľa ich pravidiel. Našťastie nie sú schopní toho dosiahnuť. Vyzerá to ako boj s veternými mlynmi. Raz bojujú Proti deflácií, potom následne proti inflácii, tak ich stretne stagflácia. Postupne sa dostávajú do stavu, kde ich nástroje prestávajú byť účinné. Ich boj krásne vystihuje citát von Misesa:

Vzhľadom k tomu, že peniaze nemôžu byť neutrálne a mať stabilnú kúpnu silu, vládne zámery týkajúce sa určovania množstva peňazí nikdy nemôžu mať nestranný a spravodlivý dopad na všetkých členov spoločnosti. (Mises, 2006, s. 381)

Ľudia aj politici si kladú otázky kam smeruje tento vývoj. Rozoberajú smerovanie nielen eurozóny ale aj celého sveta. Niektorí dokonca predpokladajú, že tento systém ničím nekrytých papierových „fiat“ peňazí padne. Najviac sa bojím, že po týchto udalostiach sa dostanú k moci živly pošliapávajúce základné ľudské práva, ako fašisti alebo komunisti. Ale to len na okraj. Trocha som sa zamýšľal na menovými alternatívami navrhovanými rakúskou ekonomickou školou:

Prvým z riešení je tzv. **zlatý štandard**, systém so 100%-tným komoditným krytím. Ekonómovia sa však nevedia zhodnúť na tom ako zaviesť tento systém. Jeden spôsob navrhuje Ludwig von Mises vo svojom diele *Teórii peňazí a úveru*, kde sa snaží poukázať ako vo fiktívnej krajine (ruritaria) naviazal menu (rur) na zlato. Avšak tento spôsob je v dnešnej dobe, pri takom kolísaní trhov, kde v priebehu pár hodín klesajú a stúpajú ceny komodít a akcií o niekoľko percent, nie je práve najvhodnejší. Skôr by som bol za zavedenie úplne novej meny naviazanej na zlato. Môžeme si ho nazvať napríklad dukát. Tento dukát by bol vymeniteľný za zlato a môže byť akceptovaný aj na celom svete. Avšak zlatý štandard má podľa mňa jeden dôležitý problém a to je ten, že v tomto systéme bude musieť byť inštitúcia ktorá bude mať na starosti dohľad nad dodržiavaním pravidiel, či sa to bude volať centrálna banka alebo hocijaká iná. Tým pádom by tam bolo obrovské riziko, že vlády môžu kedykoľvek zrušiť alebo obmedziť zameniteľnosť meny za zlato. Avšak, ako hovorí Hayek: *„Pokiaľ je riadenie peňažného obehu ponechané v rukách vlády, tak je zlatý štandard cez všetky svoje nedokonalosti jediným prijateľným bezpečným systémom. Máme ale možnosť mať sa lepšie, aj keď nie vďaka vláde.“* (Hayek, 1999 s.171)

Druhým riešením je tzv. **free banking**, *systém vzájomne si konkurujúcich eminentov bankoviek a depozít vymeniteľných za najobchodovateľnejšiu komoditu (zlato, striebro,...), ktoré držia čiastočné hotovostné krytie záväzkov a v aktívach majú najmä úročené aktíva.* (Peter Gonda, AKE 2011, poznámky k 3. semináru, pracovná verzia). Tento systém vyžaduje clearingové centrum- zúčtovacie centrum, miesto kde banky si vymieňajú navzájom svoje bankovky. Tu možno zistiť nadmerné emisie peňazí. V tom prípade banky musia vymieňať bankovky za svoje aktíva (zlato, stiebro). Banky však mohli emitovať len bankovky zameniteľné za komoditu, tým pádom boli všetky meny odnožou zlatého štandardu. Rozdiel je v tom že bankovky sa nepoužívajú na veľkom území, nenachádza sa tu centrálna banka (žiadny veriteľ poslednej inštalácie), banky môžu multiplikovať peniaze, čo má za následok infláciu, niekedy runy na banky, prípadne až krach bánk a hospodárske cykly. *Možnosť aby banky emitovali rôzne vzájomne si konkurujúce meny, nebola nikdy zvažovaná. Bolu tomu tak samozrejme preto, že za mysliteľné boli považované len bankovky zameniteľné za zlato a striebro. Bankovky naviazané na niečo iné ako štandardné množstvo drahého kovu sa javili ako nevhodné a neslúžili by vraj žiadnemu užitočnému účelu.* (Hayek, 1999, s.118-119).

Veľmi zaujímavou alternatívou je **obeh rôznych navzájom si konkurujúcich mien, tzv. hayekov model**. V tomto modeli by obiehali zlaté mince, peniaze viazané na jednu komoditu (zlato, striebro), peniaze viazané (nemusia byť vymeniteľné!) na určitú komoditu, prípadne kôš komodít. Hayek hovorí, že ľudia si budú vyberať menu podľa týchto kritérií (Hayek, 1999, s.87-91):

1, **Hotovostné nákupy:** záujmom ľudí bude ľahko a pohodlne uskutočniť každodenné nákupy v mene ktorú držia. V dnešnej dobe elektronických peňazí by nebol problém kedykoľvek si menu vymeniť za inú

2, **Držba rezerv pre budúce platby:** Tu budú ľudia preferovať hlavne stabilné meny (meny naviazané napr. na zlato), alebo zhodnocujúce sa meny.

3, **Štandard pre odložené platby:** veritelia tu budú preferovať zhodnocujúcu sa menu a dlžníci menu nezhodnocujúcu sa.

4, **Spoločná účtovná jednotka:** len stabilná mena umožňuje realistickú kalkuláciu a dlhodobo úspešnú voľbu medzi alternatívnymi menami pre použitie vo výrobe a obchode.

A ako chce Hayek zaviesť tento systém?

„...zaviazať sa medzinárodnou dohodou odbúrať všetky prekážky, ktoré bránia voľnému používaniu iných mien členských krajín na území ostatných členských štátov (vrátane zlatých mincí) a uvoľniť bankové podnikanie pre každú inštitúciu legálne ustanovenú na území akéhokoľvek členského štátu. Tento návrh by znamenal predovšetkým odstránenie všetkých obmedzení devízových a reguláciu pohybov medzi jednotlivými členskými krajinami, ako aj úplnú slobodu zvoliť si pre potreby zmlúv a účtovníctva akúkoľvek menu. (Hayek, 1999, s.25)

Hayek tiež dáva návrh ako môžu byť tieto meny kontrolované. Jedným príkladom môžu byť denníky a v nich grafy, ktoré ukazujú odchýlky mien od pôvodnej (základnej) hodnoty.

Záver: Myslím si, dnešný systém by bolo najlepšie nahradiť systémom, kde by si navzájom konkurovali rôzne meny. Dnes keďže existujú aj tzv. elektronické peniaze, už by nebol problém vymieňať a platiť viacerými menami. A v tomto modeli chýba ten najväčší problém finančných trhov a to centrálna banka. Taktiež vlády majú neobmedzené kompetencie na dosah na trh s peniazmi. Konkurencia rôznych mien je bezpečnejšia voči zásahom štátu do peňazí. A čo je najväčšou výhodou? To, že ľudia si môžu vybrať formu peňazí ktoré budú držať a s ktorými budú obchodovať a jednoduchou výmenou môžu chrániť svoje peniaze pred nekompetentnou a nezodpovednou finančnou politikou bánk. Som si vedomý že tento model nemá historický precedens a veľa otázok tu nie je doriešených. Aj tak si myslím, že je potrebné preto sa aj touto alternatívou vážne zaoberať.

LITERATÚRA

HAYEK, F. A.: (1999): *Soukromné peníže: potřebujeme centrální banku?* Liberální institut

MISES, L. (1953): *The theory of Money and credit*. Tale University Press

MISES, L. (2006): *Lidské Jednání* Liberální Institut

ROTHBARD, M. (2001): *Peníze v rukou státu*, Liberální Institut

GONDA, P (2011): Akadémia klasickej ekonómie 2011, poznámky k 3. semináru, pracovná verzia (17.3.2011)